

Олександр Зубченко

ПЕРЕМАГАЮЧИ ДОЛЮ

книга перша
Під чужим небом

Переменаюти
голю

Олександр Зубченко

Перемагаючи долю

книга перша

Пригодницький роман

Видавництво **С**тарого **Л**ева

Львів – 2014

УДК 82-3-93
ББК 84 (4УКР)
3-91

Перша половина 17-го сторіччя... Україна потерпає від татарських набігів: у полон потрапляють тисячі українців, ламаються долі, розлучаються рідні серця. Так і наші герої – брати Іванко та Юрась опиняються у різних кінцях цього багатостраждального світу. Перебуваючи на чужині – один в Китаї, другий – в Туреччині, брати не забувають того щастя, яке дали їм люблячий батько та ласкава мати, і хоча чужинські звичаї та віра мали вбити цю пам'ять, та поклик рідної землі є сильнішим. Як би не випробувала жорстока доля їх на міцність, які б пригоди не довелося їм пережити, брати долають усі перешкоди, поки не зустрічаються по різні боки ворожих таборів, щоб разом піти дорогою визвольної боротьби нашого народу, примножуючи козацьку славу та надихаючи інших героїчною вдачею та майстерним володінням зброєю.

© Видавництво Старого Лева, 2014
Текст © Олександр Зубченко, 2014
Обкладинка © Ростислав Попський, 2014

Всі права захищено

ISBN 978-617-679-075-4

Перемагаючи долю

На мальовничому березі Тясмину притулилося невелике село Ведмедівка. То були часи, коли ведмеді справді водилися в темних лісах Черкащини. Та не лише ведмеді, а й інша живина: вовки, лисиці, олені, зайці, бобри. Бродили вони неполохані, бо негусто стояли поселення людські. Можна було підійти, наприклад, до оленя на постріл із лука і вполювати здобич. У річках та озерах риби аж кишіло, тож навіть для ледачого козака всього було доволі. Колись і оселився тут козацький сотник Степан Черес, щоб відпочити від військових баталій. Через роки з'явилися інші хатки, хутір розрісся у невелике село. А чому Ведмедівка? Старі люди розказують, що колись у передвесняну днину прибився до хутора ведмідь – прокинувся раніше, ніж звичайно. Почав волохатий шукати щось їстівне і надібав Степанову комору. Спробував пролізти у вузькі двері та й розламав недолугі, абияк зведені стіни. Степан, почувши тріск, вийшов надвір.

– Ох ти, волоцюго! – тільки й спромігся сказати та побіг до хати за списом. Коли виткнувся у двір, ведмідь уже виліз з-під уламків, дивився на Степана не винувато, не сердито, а якось весело, ніби запрошував погратися разом. У Степана й руки опустилися. Усе було таке кумедне,

що, засміявшись у голос, він сперся на спис. Потім пішов у хату, знайшов залишки кулешу, виніс клишоногому. Звір жадібно поковтав, потягнувся до Степанових рук, але той близько не підходив, зберігав безпечну відстань. Згадав, що у погребі залишилася чимала купа буряків, які на диво добре збереглися протягом зими. Хазяйки у нього ще не було, борщу варити нікому, тож набрав відро солодкого овочу та викинув ведмедеві. Той наївся і подався до лісу. Але відтоді почав навідуватися доволі часто, гостював у Степана. Вони подружилися і жили в злагоді, аж поки ведмідь кудись не зник. Степан навіть сумував за диким створінням, яке всупереч природним інстинктам не напало на нього, а повелося весело й по-товариськи, започаткувавши зворушливу дружбу.

Однак це сталося давно. А тепер минала перша третина XVII століття. Народ український стогнав під ярмом польського панства, яке утискало посполитий люд, примушуючи його все більше працювати на себе, не залишаючи часу на власне, уже занепале хазяйство. Пани постійно підвищували податки та посилювали гноблення селян. Доведені до відчаю люди зважувалися на вбивство урядника чи дозорця, палили своє обійстя та тікали на Запорозжя, яке було чи не єдиним притулком для таких відчайдушів.

Але дошкуляла ще одна біда – татари. Коли настава-ла весна і травою заростали степи, татари спустошували українські квітучі землі, нищили і палили села, убивали старих і немічних, малих дітей, грабували домівки, забирали в ясир молодих і не дуже, зате міцних і роботящих чоловіків та жінок. Часто забирали й дітей, в основному хлопчиків до десяти років, для турецьких яничарських загонів, щоб, понівечивши світлу християнську душу, навчити бусурманської ненависті до рідного народу. Козацькі

загони переймали деякі валки, розбивали їх та звільняли невольників. Але багато татарських валок проривалося безкрайними степами до Криму, і чим далі, тим більша туга огортала стривожені серця і безнадія полонила розум. А вони все йшли і йшли, далі і далі від рідної землі.

* * *

Івась солодко потягнувся і позіхнув. Він уже майже прокинувся, щочу залоскотала соломинка. Івась, мов справжній козак, спав у дворі на возі з соломою, що, ніби якийсь дивний жук, розчепірів колеса під старою грушею. Хлопець розплющив очі, щоб визначити час, і побачив, що сонце саме встало, пофарбувавши верхівки дерев у червоне. Заскрипіли двері хати, вийшла мати з дерев'яним цеберцем та попрямувала у хлів до корови. Півні у селі наввипередки вітали сонце. Усе було таке миле і радісне, що Івась знову примружив очі; замріявся, як виросте та піде в козаки воювати за щастя рідної землі. Раптом Гуляй, здоровий чорний пес, здригнувся й підвів голову. За мить схопившись, загарчав, нашорошив вуха кудись за сад. Івась прислухався. З того боку, десь від околиці, почувся лемент. «Що воно таке?» – звівся, прислухаючись. Лемент поступово наростав, наближаючись до двору. Запахло димом.

– Мамо! – гукнув Івась, зістрибуючи з воза.

– Чого тобі, синку? Ти вже встав? – одізвалася мати з хліва, не відходячи від корови.

– Вийдіть сюди, швидше!

– Та що там сталося? – мати вийшла, витираючи руки фартухом, прислухалась і раптом сполотніла.

– Ану, синку, бігом за хату, лізь у погріб, швидше, це татари!

– То я розбуджу батька і Юрка! – малий побіг до хати...

– Вставайте, тату, татари!

Батько схопився, як очманілий, заметушився, потім ухопив Юрка, який спав усміхаючись, та прожогом вибіг із хати.

Вискочивши у двір, залишив Івасеві молодшого на два роки братика, метнувся знову в сіни. Вибіг уже з косою.

– Хлопці! Маріє! Бігом за городи, до річки!

Бур'яни лоскотали ноги, чіплялися за штанці. Івась біг до річки, тягнучи за собою Юрка, який, зо сну нічого не розуміючи, пхинькав та впирався. «Де мати?» – блискавкою промайнула думка. Івась зупинився. Від двору лунали крики та тупіт коней. Серце Івася розривалося з відчаю. Він пам'ятав наказ батька, та уже вибрунькувалася чоловіча гідність, і саме вона не дала йому втекти. Вирішив допомогти татові та матусі. Пильно подивився в очі малому:

– Сиди тут тихо! Розумієш?

Той кивнув головою, і Івась побіг назад до двору. Він виглянув із-за хати і побачив таке, від чого захололо серце і відібрало ноги: посеред двору лежав батько в калюжі крові. Поряд з ним у порохняві валялася закривавлена коса, а трохи оддалік і її жертва – огрядний татарин, який ще дригав ногами і хрипів, пускаючи з рота криваву піну. Ще декілька татар на конях гасали по двору. Один із них якраз перекинув через сідло непритомну Івасеву матір, а решта підпалювали хату, хлів та комору. Івась, коли угледів, що робить бусурман із матір'ю, скипів. Учепившись зубами у ногу вершника, руками намагався скинути його з коня. «А-а-а, шайтан!» – закричав татарин і конем збив Івася з ніг. Той упав у хмару пилу, приголомшений. Голова крутилася і все тіло боліло. Раптом відчув, як хтось підняв його із землі. Розплющив очі і побачив огидну, брудну вузько-оку піку, яка задоволено вищирила жовті рідкі зуби. Івась

не стримався і плюнув татаринові межі очі. Страшно не було, ненависть заступала страх. Татарин, мовчки утершись, ударив Івася долонею по обличчю. Хлопець знепритомнів, а татарин діловито зв'язав йому руки мотузкою та кинув, мов мішок, на коня. Зненацька почувся плач. Татарин обернувся і побачив малого Юрася. Той, плачучи, стояв біля рогу хати, яка вже займалася. Хижа усмішка скривила чорне лице. Скрутити малого було легко. Він був задоволений: ясир узяв на славу.

Татари поскакали геть. Там, де кілька хвилин тому світилося тихе щастя, залишилися біда й руїна. Пожежа, займаючись усе більше, швидко знищувала все надбане невтомною працею. Сонце вже встало, та його ледве видно було крізь дим. Воно прагнуло обігріти на землі рай, а побачило пекло.

* * *

Полудень застав їх у дорозі. Сонце стояло в zenіті і нестерпно пекло голови бранців, які довгою валкою брели під охороною озброєних татар – босі і вкриті пилом, який здіймали вершники. Скорботна процесія сунула назустріч невідомій долі, яка не віщувала нічого доброго. Сльози вже висохли, душі охопили відчай і байдужість, бо всі розуміли, що недавнє життя, хоч і нележке, та все ж щасливе, – у минулому назавжди... Усе сталося так раптово, що в дійсність майже не вірилося, вона була нереальною, як жахливий сон. Хтось молився Богу та Пресвятій Богородиці, хтось волікся, зціпивши зуби, дивився кудись за обрій невидючим поглядом.

Івась ішов поруч із Юрком. Вони були зв'язані між собою, міцно скручені за спиною Івасеві руки давно вже затерпли, боляче щеміли, коли він ледь ворушив ними, щоб

відновити доступ крові. Їхні ноження кривавили, але нікому було допомогти, нікому приголубити, бо мати йшла десь попереду, а нечестиві не дозволяли матерям підходити до дітей. Так вони йшли, хоч і в одній валці, та не віддаючи про долю одне одного. Мати, ламаючи руки та тихо плачучи, діти – похнюпивши голови та дивлячись з-під лоба на ненависних загарбників, які кружляли навколо, мов круки, та нещадно били канчуками тих, хто відставав або відхилявся убік. Шлях стелився далекий, важкий, і для багатьох слабких та хворих він став останнім.

* * *

Давнє місто Кафа славилося на весь світ тим, що в ньому сходилось багато торговельних шляхів із Середземномор'я та Європи, з Кавказу, Середньої та Центральної Азії. Тут можна було зустріти італійця, француза, німця, що приїхали з освіченої Європи, або вірмен, котрих було дуже багато, бо вони тут жили з XV століття. Було тут всілякого люду і чутно було багато різних мов. Гармидер стояв такий, як, мабуть, після руйнування Всевишнім Вавилонської вежі, коли Господь змішав мови зухвалих людей, і всі, як не намагалися хоч щось довідатися, не розуміли одне одного.

Був тут і китаєць на ім'я Хо Чжоцзоу, який лиш Богу відомими шляхами потрапив до цього міста. Він оселився у багатого вірменина, який торгував на базарі виробами із срібла та золота, і жив у нього вже тижнів зо два. Кожного базарного дня він виходив у місто, бродив базаром, прицінювався до товарів, хоча майже нічого не справляв. Вряди-годи купував торбинку рису, сіль та спеції для обіду. Хо Чжоцзоу був невисокий на зріст, але міцний. В усій його поставі та ході відчувалися приховані пружність і сила. Він

був завжди спокійний та привітний з усіма, не зважав на нахабну, а іноді й агресивну поведінку торговців на кафеському базарі.

Сьогодні був великий базар, бо привезли багато людського «товару». На невільницькому ринку, який розташувалася трохи збоку від продовольчого, штовхалися та кричали один на одного покупці з різних країн. Вони вибирали «товар», примушували роздягатися як жінок, так і чоловіків, дивилися, немов коням, у зуби, мацали тіло і м'язи, зневажливо кривилися, щоб збити ціну, а домовившись, били по руках і, заплативши, забирали знесилених людей і гнали, неначе худобу, до своїх кораблів. Ще недавно ті кохалися, пестили дітей, працювали на радість собі і на славу Богу, аж раптом... Набіг, кров, смерть, рабство... І тепер лише виснажлива праця, зневага, канчуки. «Де ви, дітоньки мої?» – кричала подумки мати, від якої відірвали її рідних маленьких діточок та повезли хтозна-куди на біль і муки. Страшне це було місце – Кафа. Тут ламалися долі, тут ніби виринуло із глибин землі пекло. І не було ні надії, ні розради нещасним, лише яскраве сонце над блакитно-рожевим морем намагалось зігріти знедолених людей.

Хо Чжоцзоу уже минав ряди бранців, як раптом почув галас. Купці вимахували руками і сперечалися. Наблизившись, Хо Чжоцзоу зрозумів, що работорговці щось захоплено розказували покупцеві, огрядному панові, одягненому у напіввійськовий одяг, який вказував на його іспанське походження: високі чоботи, зелений камзол та широкий капелюх. При боці висіла шпага, ефес якої виблискував коштовностями. Весь вигляд покупця свідчив про його шляхетне походження, хоча сам він був сердитий та незадоволений. З-під насуплених брів похмуро зиркав на хлопчину років дванадцяти, який стояв попереду бранців

із зв'язаними за спиною руками. Китаєць підійшов ближче і почув, що работорговці розповідають вельможному панові про хлопця, ніби той під час переходу до Криму власноруч убив татарина, який його полонив. Із зв'язаними руками. Пан не вірив, критично оглядаючи худого хлопця, який і справді виглядав виснаженим і нещасним. Тільки вогонь палахкотів із очей. Торговці вимагали за нього чимало грошей – як за двох сильних здорових чоловіків.

– Ну і як це він зробив? – запитав іспанець.

– Скажу ясновельможному пану, що коли Хасим підїхав до нього на коні, цей гяур почав лаяти свого господаря. Хасим не витримав і потягнув хлопця канчуком. І що робить цей гяур?! Він б'є ногою коня в морду, той стає дибки, і Хасим падає. Потім гяур підбігає до Хасима і товче його ногою у шию, аж доки той не помирає. Ми хотіли вбити його одразу, але подумали, що Хасиму вже не допоможеш, а життя є життя, а після цього випадку ціна за раба має ж бути вища... – Татарин заплющив очі, внутрішньо зловтішаючись, тому що заборгував Хасимові чималу суму грошей, а цей хлопець так несподівано звільнив його від боргу. І хоча за вбивство правовірного гяурові одразу відтяли б голову, цей татарин, набувши старшинства над загоном, зберіг життя малому. Сподівання на щедрий заробіток змусили поступитися жорстокими правилами поводження з бранцями.

Іспанця ще долали сумніви, аж раптом китаєць ступив наперед і сказав, що він купує хлопця за цю ціну. Іспанець почервонів і заперечив, мовляв, він перший має право на цього раба. Тоді Хо Чжоцзоу запропонував дві ціни. Работорговець заметушився і з поклонами підвів хлопця до китайця. Іспанець вирячив очі, але, видно, на таку ціну не

був спроможний, тому незадоволено ляснув нагаєм чобіт і пішов собі. Хо Чжоцзоу кинув торбинку з грішми торговцю, узяв хлопця за руку і швидко покрокував з базару. Хлопець пручався і, щось викрикуючи, поривався назад. Китаєць не розумів, чого той хоче, тому легенько обхопив рукою його шию і надавив під вухом, паралізуючи спротив. Однак хлопець дивився на нього таким благальним поглядом, що Хо Чжоцзоу послабив тиск і почав озиратися, когось шукаючи. Нарешті він вибрав поглядом місцевого татарина, який возив воду, і потягнув хлопця до нього. Китаєць запитав його, чи розуміє він, чого хоче хлопець. Той ствердно кивнув: серед привезених рабів у нього залишилися мати і менший брат, він просить викупити і їх. Китаєць скрушно похитав головою, потім рішуче потягнув хлопця назад. Той гарячково шукав серед десятків облич меншого брата. Нарешті вони підійшли до групи, шлях до якої їм перетнули декілька турецьких воїнів. Грубо штурхонувши китайця, вони не пропустили їх далі. Хо Чжоцзоу відійшов і, заглядаючи за плечі охорони, намагався зрозуміти, що відбувається. Він побачив, що уздовж рядів ходить високий, атлетичної статури вельможа в турецькому одязі і вибирає з натовпу хлопчиків віком років десяти. За порухом його руки охорона заходила у ряди бранців і видирала звідти малих, які верещали зі страху. Дітей запихали у бричку, на якій стояла клітка з верболозу. Матері з усіх сил намагалися втримати своїх синів, однак знесилені люди нічого не могли вдіяти проти сильних, озброєних, жорстоких вояків. Побиті канчуками жінки залишалися лежати в пилюці, ридаючи і проклинаючи свою долю. Їх піднімали канчуками, шикували поруч з іншими і стояли вони, кусаючи губи і благаючи, щоб серце вилетіло з грудей і полетіло за рідними оченятами.

Раптом хлопець здригнувся і, витягнувши шию, загукав:

– Мамо! Юрку!

З гурту невільників пролунав розпачливий жіночий зойк:

– Івасю! Де ти?!

Китаєць побачив худу знесилену жінку, яка намагалася пробитися крізь щільні ряди бранців. Сповненими сліз очима вона шукала серед натовпу сина. Івась побачив її і, видершись із міцних рук китайця, побіг до матері. Хо Чжоцзоу блискавично, що було дивно для його статури, стрибнув і наздогнав хлопця вже біля охорони. Охоронець люто вишкірився на нього, виймаючи ятаган з піхов, але китаєць улесливо почав бити поклони і, усміхаючись, швидко відтягнув Івася від натовпу. Хлопець ледве тримався на ногах, його біла лихоманка. А з натовпу бранців було чути голос матері:

– Синку! Юрася забрали! Юрася забрали... Прощавай, синку, прощавай...

Раптом Івасева мати кинулася на велетенського охоронця і почала його душити з криком:

– Нелюди! Віддайте сина, віддайте!..

Той сторопів з несподіванки. Тоді його сусід, не зволікаючи, ударив жінку ятаганом по голові. Та заточилася, відпустила огидну спітнілу шию турка, і, закривавлена, впала на землю. Її спрагли вуста шепотіли щось востаннє. Зненацька вона посміхнулась, мабуть, уже побачивши ангела Божого на порозі іншого світу. Так і залишилась лежати із посмішкою на змученому обличчі. Бранці скупчилися біля покійниці, дивилися – хто з жахом, а хто із заздрістю.

* * *

Китаець швидко йшов вузькими звивистими вуличками Кафи до свого помешкання. Він майже ніс хлопця, настільки той був знесилений. Нарешті прочинив блаженську хвіртку і зайшов у маленький двір, тягнучи хлопця під пахвою. У невеликому збудованому з пісковика будинку у цей час нікого не було. Вірменин торгував на базарі, а жінки та діти йому допомагали – танцювали, гадали по руці, щоб привернути увагу покупців. Вірменин гарно організував своє сімейство, родина мала роботу: усі впрягалися у віз сімейного благополуччя. Його садиба була хоч і невелика, зате дуже затишна. Заховане за парканом подвір'я поросло виноградом, тому навіть у найспекотніші дні тут було прохолодно. Вардан (так звали вірменина) дуже любляв сидіти увечері після важкого дня за невеликим столиком під густими лозами і пити, відсапуючись і спливаючи потом, міцний індійський чай. Часто запрошував і китайця до чаювання, на що той охоче погоджувався, але чай приносив свій, китайський, і довго вибачався, що не може пити чорного, а лише зелений, аргументуючи це національними традиціями. Спершу Вардан ображався. Тоді Хо Чжоцзоу запропонував йому скуштувати зеленого чаю. Вірменин з недовірою подивився на світлий, трохи каламутний напій і ввічливо відмовився. Однак уже і не наполягав на своєму, і не ображався. Так вони сиділи вечорами, пили кожен своє, вели тиху бесіду про те і про се, здебільшого про товари та про те, які з них мають найбільший попит. Китаець виявився неабияким знавцем торгової справи, але на розпитування Вардана про мету свого перебування тут коротко відповідав:

– Є потреба...

Китаєць приніс хлопця до своєї кімнати, поклав на підлогу, застелену солом'яним рядном, узяв глечик води і покропив хлопцеві лице. Той здригнувся й умить розплющив очі. Упізнавши китайця, він згадав усе, що сталося, скривився, а очі наповнилися слізьми. Хо Чжоцзоу посміхнувся, погладив хлопця по голові і почав заспокоювати:

– Що вдієш, хлопче... Таке воно, життя. Сьогодні ти живеш удома, в ситості та теплі, а завтра нестримна доля віднесе тебе на своїх крилах далеко-далеко, і піднімуться на тебе такі страшні сили, про які ти навіть і гадки не мав. Але треба терпіти та боротися. Доля кидає тебе на лише їй відому стежку, а ти йди, та май свій розум. Головне, – зберегай серце, щоб жодні зовнішні вітри не загасили у ньому світла, запаленого самим Всевишнім.

Хо Чжоцзоу говорив китайською, але хлопець ніби розумів усе і поступово затихав. Він зрозумів, що китаєць не зробить йому нічого лихого, його привітне обличчя випромінювало якусь незвичну доброту, і цим він був схожий на маму. Івась, згадавши про маму і брата, знову зарюмсав. Китаєць устав, розпалив вогонь і підвісив над ним казанок із водою.

– Зараз питимемо чай, – сказав він, звертаючись до хлопця. – Ти знаєш, що таке чай? – запитав. Івась мовчав, бо нічого не розумів, хоча сама мова й інтонація заспокоювали.

– Як тебе звати? – знову спитав він. – Мене звати Хо Чжоцзоу, можеш мене звати дядечком Хо, а тебе як?

Китаєць тицьнув себе пальцем у груди і показав пальцем на Івася. Той зрозумів, кволо посміхнувся:

– Івась.

– І-Вас, дуже добре, – зрадів китаєць. Перший крок до зближення було зроблено. – І-Вас, гарне ім'я!

Івась засміявся, хотів виправити китайця, але передумав, бо його радість була така нестримна, що він і сам засміявся у голос.

Через півгодини обидва пили смачний чай. Івась куштував цей напій уперше і спочатку він йому не сподобався. По-перше, і так було гаряче, а тут ще й напій, як окріп. По-друге, він був гіркий на смак й Івась не розумів, за що китаець так його вихваляє, ще й прицмокує. Але за кілька хвилин хлопець відчув, що спека вже так не дошкуляє, що в голові ніби все стало на свої місця, він отямився. Китаець дав йому рисових млинців, погладив по голові і показав рукою в куток, де стояла широка лава з чудним рядном у візерунках, що нагадували крилатого змія. Івась ліг на лаву і заплющив очі. Він відчув, як китаець ще раз погладив його по голові, важко зітхнув і пішов до вогнища, щоб розгребти попіл. Івась крізь напівзаплющені очі ще трохи постежив за своїм рятівником (у цьому він уже впевнився), однак за короткий час все почало розпливатися, зникати, і його здолав важкий тривожний сон.

* * *

Залишимо відпочивати нещасного хлопця у його хазяїна і дізнаємося, що сталося з Юрком. Його забрали із собою турки. Якраз із Царгорода припливла галера, на якій прибув до Кафи Оджа-Баши з командою, турецький військовий начальник, заступник Ага-Яничара, командира яничарського корпусу, який набирив рекрутів до яничарського війська. Татари остерігалися турків, не зачіпали їх, тому ті й поводитися відповідно: вони забирали хлопчиків у матерів, просто відштовхуючи торговців, коли ті намагалися захистити свій товар. Зрештою, незважаючи на внутрішнє обурення, торговці протестували мляво, про

людське око, щоб не втратити лице, бо при енергійніших спробах могли втратити життя. Вони благали хоч трохи заплатити за товар, принизливо скиглячи і повзаючи по землі. Деякі все-таки отримували декілька золотих, якщо Оджі-Баши подобався товар. Тоді торговці цілували йому чоботи і, підносячи руки до неба, просили в Аллаха здоров'я і щастя для великого начальника, «світлішого від сонця і чарівнішого від місяця». Оджа-Баши милостиво дозволяв торговцям цілувати свої запорошені чоботи, і його смагляве горбоносе обличчя світилося втіхою і пихою. Він був задоволений. Цього разу ніхто не очікував, що тут з'явиться турецька галера, але вона пробралася в бухту непомітно, скрадаючись за скелею у досвітньому тумані. Турки заскочили торговців живим товаром зненацька, і ті не встигли заховати хлопчиків. Турки достеменно знали, що торговці виглядають їх із моря, тому і вдалися до такого маневру.

Юрась ішов третім у ланцюжку зв'язаних між собою міцною мотузкою хлопців, які вже стомилися плакати і брели, як сновиди, майже не дивлячись уперед. Турки супроводжували їх і з правого, і з лівого боків, хоча втікати ніхто і не намагався. Та й куди було втікати у цьому чужому, ворожому місті? Навіть при вдалій спробі ніхто б не лише не допоміг утікачеві, а й міг просто убити. Здебільшого за винагороду повертали втікача хазяїнові, який вже щиро віднаджував невдачу від другої спроби нагаями, розписавши йому спину до суцільної рани. Хоча таке покарання заохочувало деяких бранців до втечі ще більше, бо інколи навіть смерть була винагородою та позбавленням від страшних мук.

Ніхто не знав, чого чекати від майбутнього. І це найгостріше хвилювало дитячі серця. За час довгого переходу хлопці вже трохи звикли до свого становища, але зміна

знову розтривожила їх. Турки підвели колону до галери і почали сходинками заводити бранців на борт. Раптом один із них посковзнувся і полетів униз. Проте мотузка, якою були зв'язані бранці, утримала його над поверхнею води. Турки загелготали, як гуси, допомогли його витягти і загнали решту хлопців на галеру. Усіх одразу повели вниз, у трюм.

Сонце вже наближалось до горизонту, сердито червоніючи, немов щось не вдалося йому цього дня доробити. Море ласкаво хлюпало об скелі та цілувало пінистими устами берег. Воно жило своїм життям, і його зовсім не бентежили людські трагедії та драми.

* * *

Івасеві снилося дитинство. Він бачив себе уві сні шестирічним хлопчаком, який із зграйкою однолітків купався у швидкоплинній річці. Вони пірнали, гралися у квача, реготали. Вибігши з води, падали у жовтий, трохи змішаний з глиною, пісок і підставляли сонцю почорнілі спини, обороняючись від докучливих гедзів, яких було тут аж надто багато. Раптом хлопці побачили величезного бика, який біг просто до них. Усі посхоплювалися і помчали до річки. А бик тупотів усе ближче і, схоже, не мав наміру зупинитися. Був він уже майже поруч. Івась побачив червоні, налиті несамовитою люттю очі, нахилоного лоба з короткими товстими рогами. У нього похололи ноги і годі було зрушити з місця. На щастя, у цю хвилю він зі стогоном прокинувся.

Ранок туманним світлом пробивався крізь вузьке, затінене зовні виноградом, віконце. У кімнаті панувала напівтемрява, у кутку міцно спав китаець. Івась згадав події минулого дня і на очі знову навернулися сльози. Ніч

тимчасово відігнала від нього страшні спогади, але ранок ще більше загострив їх. Івась згадав, що матері у нього більше немає, що доля брата невідома і жах проймає при самій лише думці про те, що з ним може статися. Серце розпачливо пекло у грудях, але Івась лежав нерухомо, не виказуючи, що прокинувся. Раптом китаєць заворушився, голосно позіхнув і, поглянувши на сплячого хлопця, звівся на ноги. Івась тихо спостерігав за ним крізь примружені очі. А той запалив якісь палички, що немов запахли лаदानом, сів навколішки і сидів так деякий час, заплющивши очі і щось шепочучи. «Мабуть, молитесь», – подумав Івась. Потім той звівся на ноги і почав дивно рухатись, ніби у танці. Рухи були плавні, заворожували грацією. Затамувавши подих, Івась стежив за ним. Раптом дядечко Хо підстрибнув, зробивши кілька блискавичних рухів ногами і руками. Івась із подивом згадав, що саме ці рухи він бачив, коли в них у селі стояли козаки та, бувало, танцювали, вихваляючись один перед одним спритністю. Хлопець зрозумів, що бачить фрагменти бойового мистецтва, ефектного і захоплюючого. Він підвівся і, вже не ховаючись, дивився на китайця, який продовжував свої вправи. Хо Чжоцзоу взяв у кожную руку по короткому мечу і почав махати ними з такою блискавичною швидкістю, що мечі та руки стали просто рухомими нерозбірливими плямами. Водночас він рухався по кімнаті, даючи відсіч невидимому ворогові, пересуваючись, ухиляючись, завдаючи ударів, не забуваючи бити і ногами з будь-якого положення. Наприкінці стрибнув до стіни, пробіг нею вгору до стелі, перекинувшись через голову, приземлився на підлогу і завмер у бойовій позі, важко дихаючи. Івась дивився на чудернацькі вправи, роззявивши рота від подиву та збудження. Нарешті китаєць побачив захоплений погляд хлопця.

Стримано усміхнувшись, поклав зброю і наблизився до Івася.

– Прокинувся? Ти що, знову плакав? – запитав співчутливо.

Проте хлопець його не розумів. Він лише розгублено посміхався.

– Добре, І-Вас, тоді вставай, – показав рухом руки китаєць, – допомагатимеш мені.

Хо Чжоцзоу та Івась почали потроху при звичаюватися один до одного. Китаєць терпляче навчав хлопця мови і сам навчався у нього. За тиждень вони досить вільно спілкувалися, поки що у найпростіший спосіб. Івась виявився здібним учнем, до того ж уроки були цікаві, бо китаєць мав хист талановитого вчителя. Він показував, наприклад, на небо, потім декілька разів повторював китайською мовою і просив Івася назвати русинською. Було дивним, що він поводився з Івасем не як хазяїн із рабом, а як батько з сином. Івась спершу з осторогою сприймав це, але добре ставлення її розтопило, і вона переросла у щирість. Якби не спогади про нещодавні події, що різали серце ножем, можна було б стверджувати, що до Івася завітало щастя.

Хо Чжоцзоу упродовж останніх трьох днів декілька разів виходив на скелястий берег моря і довго стояв, вдивляючись у хвилястий буркітливий безмір. Якось він побачив щось на межі моря і похмурого неба; випростався, зірко вдивляючись у далечінь і піднісши долоню до очей. Чорна крапка, що з'явилася на горизонті, збільшувалася і незабаром у ній уже можна було упізнати обриси корабля. Це був венеційський торговий корабель, який, хитаючись із боку в бік на високих хвилях, почав маневрувати, пристаючи до місточка, який виступав на кільканадцять метрів у море. На палубі заметушилася команда, група людей

у китайському одязі несла кілька важких скринь. За нею ішов високий юнак-китаець у розкішному одязі. Він неквапом, гордовитою ходою попрямував у бік трапа. Його супроводжували двоє кремезних охоронців. З першого погляду було видно, що він був знатною особою, бо шану йому віддавали не лише китайці, а й команда корабля.

Хо Чжоцзоу зійшов на місток і впав на коліна, зустрічаючи його. Той, зійшовши з трапа, холодно запитав:

– Ти все підготував?

– Так, Ваша високосте! Усе готово до подорожі, – відповів Хо, не зводячись із колін.

– Можеш устати, – махнув рукою юнак, – веди нас.

Хо спритно підхопився і, часто вклоняючись, пішов попереду. Процесія попрямувала до міста. Ішли недовго. Ворота високого кам'яного паркану, за яким було видно лише дах, швидко прочинилися, без сумніву, тут на цих людей очікували та стежили за ними. Процесія зникла за ними. Ворота так само швидко замкнули. За мить на вулиці стало порожньо і безлюдно, як і досі. Пробігла худа обдерта собака, яка понюхала сліди, залишені людьми, і побігла собі у пошуках хоч якоїсь поживи.

* * *

Юрась уже не рюмсав. Чи то сліз не стало, чи він зрозумів, що однаково ніхто на них не зважає, – сидів у трюмі турецької галери, обхопивши коліна руками, дивився спідлоба на веслярів-галерників, які, напружуючи м'язи, гребли величезними веслами – вперед-назад, вперед-назад – під крики наглядачів та удари канчуків, якими їх щедро частували ні за що: просто били для остраху та забави. Юрась не плакав, співчував людям, стражданням яких, здавалося, не було кінця.

Переночуваши у нестерпно задушливому трюмі, він трохи оговтався. Почав придивлятися до решти хлопців, які теж заворушилися, потроху минав той запаморочливий тупий стан, у якому вони перебували від самого положу. Стиха почали перемовлятися та знайомитися. Усі розмови вели непомітно, таємно від наглядачів, бо знали, що ці дикі створіння не знають жалю. Юрась познайомився із двома хлопчачами – Василем та Семеном, яких було положено біля Брацлава. Вони були з одного села – Терпилівки, яке також спалили дощенту. Хлопці тихенько ділилися спогадами, замовкаючи, як тільки наближався хтось із наглядачів. Двічі на день, хоча для бранців не було ні дня, ні ночі, приносили їдло, схоже на помій. Як гірко сказав Юрась, у них удома свиней краще годували. Але голод давався взнаки, і хлопці їли, перемагаючи огиду.

Минуло кілька днів. Аж ось наглядачі забігали частіше і з більшою злістю шмагали веслярів, примушуючи одних гребти дужче, а інших сушити весла, і навпаки. Було відчутно, що галера маневрує. Стало зрозуміло, що порт недалеко. Човен ударився бортом декілька разів об причал і затих, злегка погойдуючись на хвилях. Хлопці відчували у серці холодок: ніхто не знав, що підготувала для них доля.

Щось загуркотіло угорі, піднялася ляда, і хлопців вигнали з трюму. Юрась замружився: від сліпучого сонячного світла очі навіть заболіли. Кількаденне перебування у напівтемряві добряче далось взнаки. Він закліпав, потроху звикаючи до світла. Турки вишикували хлопців на палубі, ті мружились і ледве стояли на ногах. Перед ними, поляскуючи нагаєм сап'яновий чобіт, стояв Оджа-Баши і невдоволено щось виказував своєму помічникові. Той, вигинаючись перед ним, наче змії, виправдовувався. Нарешті

Оджа-Баши ляснув його по лобі і показав рукою на берег, наказуючи вести туди бранців.

Хлопців вишикували в колону по двоє і повели до міста. Щоб не втекли, їх зв'язали мотузкою за руки. Окрім того, обабіч чатували здорові, наче бики, турецькі воїни. І хоча хлопцям все одно ніде було сховатися у чужому місті – їхні слов'янські обличчя незгірш рабського тавра на лобі виказали б їх, – наглядачі берегли їх, як зіницю ока. За втечу могли покарати на смерть старшого із охорони, а решті всипати канчуків. Порядки в Османській імперії були жорстокі, бо лише так можна було тримати у покорі величезний простір і людську масу. Поневолені народи до пори до часу були упокорені канчуками і жорстокими стратами.

Хлопців привели на невелику площу, де вже юрмилися люди. Коли колона зупинилась, Оджа-Баши криком, схожим на вороняче каркання, покликав людей, і вони збіглися, кланяючись та цілуючи йому чоботи. Ці чоловіки мали вигляд нужденний, і було незрозуміло, чого вони хочуть від Оджа-Баши. Їхні очі мацали бранців, щось шукали й оцінювали. Знайшовши те, що хотіли, чоловіки намагалися проштовхнутися ближче до Оджа-Баши. Нарешті той щось знову прокричав, люди поспіхом стали в один ряд і Оджа-Баши почав розподіляти хлопців між ними. Василя і Семена забрали першими, а Юрася віддали худорлявому високому туркові з чіпкими жилавими руками, який схопив його і швидко повів, вклоняючись напівоберта у бік Оджа-Баши.

Ішли досить довго. Юрася мучила спека. Турок щось белькотів, часто звертаючи погляд до неба та прикладаючи руку до серця. Інколи він звертався до Юрася, куйовдив йому волосся вільною рукою, але хлопчик нічого не розумів і тільки розгублено кліпав очима.

Пересував босі ноги бруківкою, намагаючись не вдаритися. Обабіч вулиці високі кам'яниці замінили маленькі глинобитні мазанки. Нарешті турок зупинився біля однієї з них, за якою видно було невеликий двір. Він щось крикнув, і з мазанки вибігла замотана по самі очі жінка, а за нею четверо бідно вдягнених дітей – один хлопчик і три дівчинки. Вони з неприхованою цікавістю дивились на Юрася, особливо дівчатка. Хлопець зиркав трохи набундючено і вороже. Юрась зрозумів, що саме тут йому доведеться жити.

* * *

Хо Чжоцзоу поспіхом прийшов до Вардана, швидко поговорив з ним, віддав йому невелику торбинку з грошима й попрямував до кімнати. Івась у цей час чистив його одяг щіткою з бобрового хутра. Китаєць наказав Івасеві усе облишити та збиратися:

– Ми маємо дуже швидко виїхати.

Хо Чжоцзоу взяв хлопця за плечі, пильно подивився в очі і сказав, що зараз він зустрінеться з дуже знатною особою, якій також прислуговуватиме. Вони негайно вирушають у далеку подорож до чудової країни, його, дядечка Хо, батьківщини. Подорож може бути небезпечною, тому він вимагає від Івася абсолютної слухняності й відданості. Івась пообіцяв, що буде вірно йому служити. Хо Чжоцзоу ласкаво подивився в Івасеві очі і попрохав його виказувати якнайбільшу шану тій особі, з якою той скоро зустрінеться.

Вони швидко зібралися, склали речі на спину вілюкові та поквапилися з гостинної оселі вірменина до центру міста.

У багатому будинку в центрі Кафи метушилися. Слуги та воїни готувалися до від'їзду. Вони носили скрині

з речами, запасалися харчами, готували зброю. Далека подорож була ще й небезпечною.

Знатний юнак був не хто інший, як Чжу Юцзянь – принц, старший син імператора Китаю. Чому він опинився в такому віддаленому від Китаю місці, Хо Чжоцзоу знав. Саме він координував дії принца й організовував цю складну подорож. Обставини склалися так, що необхідна була присутність Чжу Юцзяня в імператорському палаці. Імператорська влада там втратила свою силу, поступившись впливу оточення – євнухів та чиновників. Принц уже декілька років жив в Італії, вивчаючи різні науки, а найбільше малярство, до якого мав неабиякий хист. Він мало цікавився придворним життям у батьковому палаці, а ще менше – внутрішньою політикою країни. На той час ситуація досягла критичної точки. Імператор став мало не фіктивною фігурою, при дворі процвітали корупція й хабарництво. Окрім того, велику загрозу становила Маньчжурія, яка претендувала на престол і владу в Китаї. Талановитий політик і спритний воїн, вождь маньчжурів Нурхаці, створив дисципліновану і навчену армію, плекаючи амбітні й чіткі плани завоювання Китаю. Тепер, з урахуванням того стану, у якому перебувала владна верхівка, це не видавалося нездійсненним.

Хо Чжоцзоу як представник вірної династії Мін – ланки урядовців з нагляду за господарством осіб імператорської крові, боровся проти системи, яка неминуче вела до розвалу могутньої держави. Як це не дивно, але все придворне управління опинилося в руках жінок і євнухів, котрих налічувалося більше тисячі осіб. Імператор не знав, або й не хотів знати, що твориться в державі, повністю довіряючи своєму оточенню, яке цим користувалося аж надто активно. Усе змінювати треба

було радикально й терміново, але для цього необхідна була присутність принца, щоб передати йому владу, забравши її з рук не стільки батька, скільки його оточення.

Хо Чжоцзоу зібрав гроші, взяв із собою декількох вірних та розумних помічників і вирушив з караваном через Середню Азію до Криму. Звідти він надіслав листа до принца через своїх помічників, а сам залишився, щоб забезпечити зворотний перехід. На Івася він натрапив зовсім випадково: якби не історія з убивством татарина, то зараз перебував би хлопець десь в іншому місці. Китаєць радше інтуїтивно відчував необхідність цієї купівлі, ніж практично потребував її. Проте за цей час він жодного разу не пожалкував – хлопець йому сподобався, був меткий і розумний, старанний і роботящий. Хо Чжоцзоу сприймав Івася як власного сина, хоча це почуття було йому незнайоме, бо дітей у нього ніколи не було. Усе своє життя Хо присвятив вивченню бойового мистецтва задля охорони імператорської особи, у чому досяг найвищих вершин.

Караван був готовий до подорожі. Принц сидів у високому, з накриттям, екіпажі, з усіх боків закритому металевими листами. Попереду і ззаду їхали по три вози з воїнами, слугами та збіжжям. На передньому сидів Хо Чжоцзоу з Івасем. Вони піднімалися вузькою дорогою серед пагорбів і коли, нарешті, виїхали на найвищий, звідки Кафу було видно, як на долоні, побачили море. Туманно-синє, воно зливалося з обрієм і переходило в небо, у якому велично сходило сонце. Ця картина заворожила обох. Вони дивилися на цей чудовий краєвид, похитуючись на возі, і кожен думав про своє: Хо Чжоцзоу про свою батьківщину, на яку він повертався, а Івась про своє спалене село, від якого доля відносила його все далі й далі.

* * *

Наступного дня Атманджа, новий хазяїн Юрася, розбудив його удосвіта та знаками наказав збиратися. Юрась швидко схопився з глиняної підлоги з постеленим на ній шматом овечої шкури, і пішов за турком надвір. Стояв негустий туман, який вже пломенів на сході червоними барвами. Птахи співали, як удома, і Юрась ледве стримував сльози. Але ніс зрадницьки зашморгав, на що Атманджа проказав щось начебто заспокійливе. Вони пішли тим же шляхом, яким прийшли сюди. Цього разу Атманджа здебільшого мовчав і видно було, що невеселі думки відбиваються зморшками на його лобі. Нарешті вони дісталися великої площі, оточеної невисокими, схожими на казарми, продовгуватими будівлями. Згодом з'ясувалося, що це були казарми султанського яничарського корпусу, де жили та служили яничари – грізні воїни султана. На цю площу звідусіль турки приводили хлопчиків, яких привезли з багатьох християнських країн, що знемагали під владою турецького султана. За традицією, їх тепер мали повернути до ісламу, а саме: обрізати, поголити голови та прочитати шахаду – символ віри. Для цього тут було напнуто три намети, у яких проводили обрізання. Хлопців вишикували у дві шеренги, згодом з'явився Оджа-Баши з муллами і подав команду. Воїни почали хапати хлопців і заводити в намети. Звідтіля пролунали крики болю і страху. За кілька хвилин бліді й заплакані хлопці з поголеними головами були конвойовані до місця, де стояли мулли, які кожному диктували турецькою мовою шахаду і змушували повторювати. Це було схоже на моторошну виставу, і Юрась із острахом чекав своєї черги.

...Воїн грубо схопив його за лікоть і поволик до намету. Далі все сталося, як у жахливому сні: сорочка на грудях

Кінець безкоштовного уривку.
Щоби читати далі, придбайте,
будь ласка, повну версію
книги.